

PER QUÈ FILOSOFIA AL BATXILLERAT?*

Salvi TURRÓ I TOMÀS

Em permetran tots vostès que enceti la meva intervenció amb una referència personal. Quan fa algunes setmanes, al bell mig de les discussions i negociacions sobre el procés de reforma educativa, la Societat Catalana de Filosofia decidí organitzar un acte com el d'avui i em proposà de participar-hi, d'antuvi vaig quedar sorprès pel fet que calgués aclarir o, àdhuc justificar, la presència de la filosofia en el disseny curricular dels nous batxillerats. La causa del meu astorament és fàcil d'expressar: per a mi, immers en la tradició intel·lectual que va de Descartes a Kant i, per tant, partícep d'aquell *ideal històrico-teleològic europeu* que aspira estendre al màxim les cotes de coneixement i d'autonomia de la persona, i que crec formar part d'un estat democràtic que vol tenir ciutadans i no mers súbdits, és a dir, un estat que vol tenir homes educats segons els principis rectors d'aquell ideal que inspira els propis fonaments ètico-jurídics de l'estat, —per a mi, dic— la pregunta *Per què filosofia al batxillerat?* se'm convertí mentalment en *Per què il·lustració al batxillerat?*, ço és, *Per què il·lustració en el precís moment educatiu que es forma el ciutadà?* Comprendran vostès la meva sorpresa: ¿era possible que en la nostra societat pogués qüestionar-se d'alguna manera la necessitat d'una il·lustració per als alumnes dels darrers cursos d'ensenyament mitjà?, ¿era tan sols pensable que, simultàniament al clam del nostres polítics en favor d'Europa, poguéssim dubtar de les exigències il·lustrades d'aclariment racional que recolzen el projecte de la humanitat europea?

* Aquest text reproduceix la ponència llegida en l'acte organitzat per la Societat Catalana de Filosofia sobre el paper de la filosofia al Batxillerat, que tingué lloc l'11 de març de 1991 a l'Aula Magna de la Facultat d'Econòmiques de la Universitat de Barcelona.

Convindran vostès amb mi que hi ha prou elements en l'atmosfera intel·lectual de la nostra època com per pensar que aquestes inquietuds no són tan hiperbòliques com semblen. No vull creure, però, que en l'ànim de cap agent social existeixi la voluntat de negar una extensió generalitzada dels estris racional-formatius necessaris per a aconseguir un ciutadà il·lustrat. I, com que no ho vull creure, he de suposar que la pregunta *Per què filosofia al batxillerat?* no es formula perquè hi hagi un qüestionament de l'ideal il·lustrat a casa nostra, sinó que es tracta de quelcom menys greu: la pregunta i l'acte que aquí realitzem mostrarien sols una certa manca de *sensibilitat social* pel que fa a la importància de la filosofia en la formació dels nostres joves. Si és així, ja hem guanyat molt en el plantejament de la qüestió, puix com a mínim tots acordarem en dues tesis:

- 1.- El sistema educatiu d'un estat democràtic no sols ha de procurar l'alfabetització o la transmissió de tècniques especialitzades, sinó que ha d'afavorir aquell moment racional-reflexiu en què l'alumne és capaç de descobrir i criticar els supòsits mateixos de la tradició rebuda, és a dir, d'assolir l'autonomia de pensar per si mateix.
- 2.- Aquesta tasca reflexiva no sols és competència de certes minories socials, ni tampoc una temàtica d'exclusiva especialització universitària, sinó que és un imperatiu per a tot futur ciutadà —naturalment, en el grau d'iniciació que calgui—.

Aquests dos supòsits, que tots —en la mesura que assumim els ideals il·lustrats— acceptem, constitueixen un bon fil conductor per abordar la qüestió.

* * *

La pregunta proposada interroga sobre el perquè. El perquè és allò que dóna raó, el fonament. En tot tema la pregunta pel fonament obre una pluralitat de sentits possibles de la fonamentació. Entre aquests sentits, l'avui dominant de la mera utilitat social que fa de la cosa un objecte d'ús i consum, ni és l'únic ni tan sols el privilegiat en la nostra tradició intel·lectual: al cap i a la fi, ¿des de quina pretesa científicitat pot hom dictaminar allò que és socialment convenient en un estat democràtic sense tenir en compte les pròpies exigències ètico-racionals que possibiliten aquest estat? És més, des de Kant sabem que allò que té dignitat per si mateix cal realitzar-ho amb independència de qualsevol consideració subjectivo-pragmàtica —sempre hipotètica i, per tant, secundària—. Conseqüentment, la resposta a la nostra pregunta no ha d'apuntar necessàriament a mers càlculs sociològic-estadístics de convenença, de moda o de consum, sinó que és tracta més aviat de cercar les raons que, des de la *cosa mateixa*, la fan necessària per a realitzar l'ideal d'una il·lustració generalitzada de la societat.

La *cosa mateixa* és aquí la filosofia. Així, la pregunta *Per què filosofia?* vol dir: per quina raó la filosofia és exigible en la formació d'un ciutadà autònom? Com a mínim per tres motius:

- 1.- La participació activa en la vida d'una comunitat comporta el coneixement i domini dels elements que han configurat essencial-

ment la seva *cultura*. Que Plató, Aristòtil, Tomàs d'Aquino, Descartes, Hume, Kant, Hegel o Marx són fites permanents de la nostra història, sense les quals difícilment pot entendre's la situació present, ningú no ho pot discutir seriosament. Per tant, una aproximació a aquests pensadors, per inicial i global que sigui, és de tot punt imprescindible en la formació de l'individu.

Ara bé, aquesta *raó cultural*, essent com és important, no és encara decisiva ni exclusiva de la nostra matèria: motius semblants podrien argumentar-se pel que fa a la història, a la literatura o a l'art.

- 2.- Una societat il·lustrada que vulgui trobar-se a l'alçada de les finalitats racional-reflexives fixades a Europa des dels diàlegs platonics, no pot acontentar-se amb una mera transmissió dels sabers constituïts (matemàtica, física, química, psicologia, economia, lingüística, etc.), sinó que ha d'intentar apropiarse al *procés constituent* en què el pensament, arrelat en determinats interessos i objectius del món de la vida, *dóna sentit* a les objectivitats científico-teòriques que construeix. Doncs bé, si alguna cosa mostra la filosofia és justament el *moment constituent de la racionalitat*: el dinamisme pel qual l'ésser humà ordena la realitat i respon de diverses maneres a la problemàtica del món. Les qüestions d'epistemologia, metafísica o ètica que envolten i possibiliten històricament els procediments de recerca científico-positiva són justament les que connecten l'abstracció tècnico-operativa de la ciència especialitzada amb el món humà de l'existència quotidiana i, per tant, sense un cert coneixement d'aquesta temàtica filosòfica difícilment pot fer-se intel·ligible per al ciutadà el sentit últim d'una científicitat que no es redueix mai —almenys en el millor de la nostra tradició— a simple càlcul i domini tecnològic de l'entorn.

Des d'aquesta òptica, la filosofia es distingeix radicalment de les altres disciplines del curriculum acadèmic i situa l'alumne davant mateix d'allò que és l'activitat essencial de l'home: un *lêgein* que, en intentar articular ordenadament el món, s'obre a un dinamisme històrico-teleològic de diàleg intersubjectiu ininterromput, çò és, de racionalitat.

- 3.- Precisament perquè la filosofia mostra el vessant constituent que s'amaga sota tota teoria ja construïda, és el *lloc crític* per excel·lència. La deconstrucció a què la filosofia sotmet tota sistematització doctrinal, en vincular-la al rerefons històrico-vital de sentit que la sosté, és garantia de llibertat i d'autonomia enfront de qualsevulla dogmatització ideològica: sigui la d'una superstició que vol sostreure's a tot intent d'anàlisi, sigui la d'una científicitat que no vol reconèixer els límits del seu propi discurs.

Aquest *vessant crític-regulador* de l'activitat filosòfica li dóna encara més dignitat pel que fa al projecte d'il·lustració general, puix que el ciutadà o assoleix la majoria d'edat que li permet jutjar críticament sobre tota qüestió pública, o esdevé membre d'una massa demagògicament dirigida. És més, en aquest darrer sentit, el manteniment i extensió del diàleg filosòfic és la millor garantia

per al mateix estat democràtic enfront de les tendències, sempre presents, a convertir el consens social o l'opinió pública en instrument d'una política entesa com a simple maquinària d'adquisició i conservació del poder.

Pel seu paper cultural, constituent-racional i crític, la filosofia és, doncs, part essencial de tot projecte general d'il·lustració. Ara bé, aquí no sols preguntem *Per què filosofia?*, sinó més específicament *Per què filosofia al batxillerat?*, la qual cosa vol dir: els motius esmentats sobre la necessitat de la filosofia en la formació del ciutadà, ¿són aplicables al moment final del curriculum escolar en l'ensenyament mitjà?, ¿és el batxillerat el moment oportú per a la introducció de la temàtica filosòfica? Aquí les raons sobre les que interroga el perquè ja no es refereixen tant a la *cosa mateixa* com al seu destinatari: ¿és l'alumne de disset o divuit anys receptor *apropiat* d'una iniciació filosòfica? Aquest *apropiat* pot entendre's de dues maneres: quant a la planificació general de l'educació, i pel que fa al moment de desenvolupament espiritual en què es troba l'alumne.

A la llei de reforma del sistema educatiu, els dos anys de batxillerat apareixen com a fase terminal de l'ensenyament secundari i, per tant, quan l'alumne ja ha efectuat les propedèutiques a les diferents àrees científiques i humanístiques. D'altra banda, la pluralitat d'opcions dels nous batxillerats i la pròpia intenció del legislador fan previsible un accés majoritari de la població —potser entorn d'un 80%— a aquests nivells docents. Es donen, doncs, les dues condicions òptimes per a l'ensenyament de la filosofia en la línia d'aquell ideal il·lustrat:

- 1.- Un coneixement introductori i suficient de les disciplines teòriques bàsiques que permeti un apropament reeixit al grau d'abstracció requerit per la nostra matèria.
- 2.- La concepció d'aquest cicle educatiu com a moment final de la formació per a la major part de l'alumnat, és a dir, dels ciutadans que en breu hauran d'incorporar-se activament a les tasques comunitàries.

En relació al desplaçament de la personalitat de l'alumne, tant els estudis de psicologia evolutiva com la pràctica professional de l'ensenyament, mostren l'adequació del moment. És l'edat dels interessos especulatius i abstractes, de la problematització racional —i no sols emotiva— del sentit del món i de l'existència, i del sorgiment de la consciència crítica i de la plena autonomia personals, és a dir, és just l'edat en què les motivacions subjectives coincideixen al màxim amb la dimensió crític-constituent inherent a la nostra disciplina. Més encara, just perquè la curiositat intel·lectual del jove batxiller depassa els límits de les especialitats científiques i s'obre a un qüestionament general de tot l'àmbit teòric-pràctic, l'apropament a la tasca crític-universal de la filosofia subministra un llegat reflexiu que, en qualsevulla especialitat universitària posterior, farà d'imprescindible contrapès a una positivitat disciplinar que oblidava sovint les seves arrels epistemològiques. Serveixi, en aquest respecte, com a testimoni sobradament autoritzat el de W. Heisenberg:

«Aquella objecció m'inquietà profundament. Vaig tèmer que per aquell imaginari microscopi hom pogués observar les nanses i els ganxos dels àtoms que hi havia en el meu manual de física. Així em vaig veure obligat a reflexionar sobre la contradicció implicada en aquell experiment ideal, tot aplicant les concepcions bàsiques de la filosofia grega. En tal situació, em fou del màxim ajut l'aptitud per a la meditació dels principis que l'escola secundària em proporcionà, no contentant-me amb solucions aparents o a mitges. I no em resultà menys útil el coneixement de la filosofia natural grega que aleshores havia adquirit, encara que no fós extremadament profund.»

(W. Heisenberg, *La imatge de la natura en la física actual*).

Així doncs, tant per l'esquema curricular de la reforma educativa com per la situació espiritual de l'alumne, el batxillerat és un temps especialment oportú per al desvetllament dels temes crítico-constituents propis de la filosofia. Desvetllament que després, segons les orientacions i disposicions personals, podrà seguir acompanyant la vida del ciutadà, si no com a especialista i erudit, sí al menys com a membre d'una comunitat il·lustrada interessada en tot el que afecta a l'ús públic de la raó.

* * *

En suma, raons de cultura, de racionalitat crítica, de maduració de la persona, de sistema educatiu i de formació general del ciutadà en un estat democràtic fonamenten, sense el menor dubte, la presència de la filosofia en el batxillerat, a menys que... A menys que tots aquests ideals il·lustrats, que han presidit sempre el desenvolupament històric europeu, es considerin ara somnis que cal oblidar en nom d'un pragmatisme unidimensional abocat a la barbàrie per manca-li aquella rememoració reflexiva que, des de Plató, ens caracteritza. Com que vull creure que ni vostès, ni les autoritats educatives de casa nostra, ni les de l'estat espanyol, desitgen aquesta barbàrie de l'oblit, tots convindrem en afirmar l'insubstituïble paper de la filosofia al batxillerat.